

CESTA LITERATURY K LIDU

Jan Drda

V čase šesti nesvobodných let, kdy sama tělesná existence českého národa byla ohrožována běsivým nacistickým terorem, kdy desítky tisíc Čechů byly vydávány na smrt a další desítky tisíc svázány nevolnictvím hůř než středověkým, na nejzazších výspách beznaděje, v kobkách smrti i v jejích táborech se stala česká literatura mocnou utěšitelkou i nadějeplným kompasem svému národu. Úryvky veršů v předsmrtných dopisech, citáty z básníků na zdech odsouzenecských cel, listy lyrických sbírek, podloudně dopravované do káznic a žalářů, to strašné úsilí českého člověka, aby ani na prahu smrti nezůstal neúčasten duchovní posily poezie, ta žízeň po slově živém, očistném a vykupujícím vydaly slavné svědectví o nepřestajném duchovním prahnutí národa, zápasícího o holé bytí, i o mohutnosti úkolu, jenž je v této zemi dáván slovesnému umění.

Snad bude v historii válečných let přiznáno českému písemnictví, že zůstalo právo všem dobrým tradicím, jež vyznačovaly cestu jeho vývoje od dob obrozenských. Že v časech, kdy byla glorifikována bestialita a běsovský vír pudů byl povyšován za znamení nadčlověčství, nepřestalo zápasit o své pojetí humanismu chápavého, lidsky důstojného a bratrsky dělného; že v obraně proti obludným mýtům krve a pudy vyzvedalo prvenství jasného, pronikajícího rozumu, jenž umí rozeznávat síly ničivé od sil tvůrčích. Že proti utlačitelům, úkladně usilujícím podetnout či vykořenit kmen českého jazyka, den ze dne víc parchantěného novinovou hantýrkou, napjalo síly k ještě bohatšímu rozkošatění materštiny. Tuto trojí linii, v dějinách našeho písemnictví vždycky tak příznačnou, linii dědictví nerudovského, uhájili čeští umělci až do konce. Na ní umřel Vladislav Vančura i Julius Fučík, ať jmenuji dva nejstatečnější za všechny ostatní padlé. Sčítajíc po květnovém povstání své ztráty a zisky, mohla česká literatura uznat, že čest zůstala neztracena. A je-li co přínosem z doby velké národní krize, pak je to onen společný pocit, jenž zrál od dob Mnichova ve všech mučivých peripetiích národního osudu až po dny Pražského povstání a jenž nás postavil na práh nového lidového státu, sjednocené přes všechny literární odlišnosti společným vědomím, že osud české kultury je svázán s osudem nejširších pracujících vrstev národa, které se květnovou revolucí staly významným politickým činitelem a nadšeným i houževnatým budovatelem nového státu. Přízemní klevetníci, pro malost vlastní myslí neschopní uvěřit na veliká duševní hnutí, nikdy nepochopí, jak závažným a mohutným otřesem bylo pro české tvůrčí umělce květnové po-

vstání lidu, osvoboditelský příchod Rudé armády i první závratné hodiny svobody nově nabyté. Právě z jejich úst je dodneška slýchat neomalenou pochybu o tom, nakolik byl ten rázný příklon českých umělců k pracujícímu lidu upřímný a nesobecký. Ale vy, kdož jste zjitřeně vnímali všecku slávu těch dějinných dnů, buďte mi svědky o této opravdovosti spontánní a nadšené.

Rok nové státní existence, jenž v duchu prvních revolučních hodin způsobil v struktuře našeho státu změny tak převratné, jako je důsledné zlidovění samosprávy, znárodnění mohutných přírodních zdrojů, průmyslu a bankovníctví; počešťování pohraničních území, rozdělení obrovských ploch zemědělské půdy bezzemkům, rok, jehož dny jsou znamenány dramatickým zápasem budovatelského nadšení s lidskou malostí, sobectvím i zlou vůlí, ještě pevněji utužil tento svazek mezi umělci a těmi tvůrčími silami lidu, které se aktivně na tomto zápase podílejí. Svůj upřímný souhlas a svou občanskou touhu po spolupráci vyjádřili čeští spisovatelé hned na počátku nového státu, kdy nastoupili na tak mnohá pracoviště v nové státní administrativě, v novinách, v orgánech lidové samosprávy, v mnoha institucích lidovýchovných a osvětových, aby na těchto místech dali k dobru společné věci ne tak svá literární jména, jako úhrn svých zkušeností lidských a tím také uměleckých, mnohdy i za cenu zdržení, znesnadnění a odsunutí své vlastní činnosti literární. Konečně nemalým svědectvím tohoto nového poměru českých spisovatelů k lidovému státu a k jeho lidu je právě tento spisovatelský sjezd, jenž nechce diskutovat problematiku formální a úzce literární, nýbrž základní témata kulturně-politická, viděná právě z konkrétního hlediska dnešních společných potřeb a úkolů. Vyskytli se za doby německé okupace rádcí jednak hloupí, jednak i zločinní, kteří provokovali české spisovatele, aby vyjádřili své mínění o době, aby neutíkali od jejích problémů, aby se ve svých dílech vyrovnávali se skutečnostmi, které je obklopují. Ať z hlouposti, či ze zlé vůle, byla to voda na mlýn Moravců, který se usilovně sliby i hrozbami pokoušel vylákat české spisovatele k spolupráci kompromitující i zrádcovské. Občanská zralost a národní věrnost slovesných umělců prohlédla dobře tyto úklady. Nyní naopak, kdy ve státě vskutku svobodném a s nadšením přijímaném drtivou většinou jeho občanů vyšli spisovatelé ze své rezervy, aby se přihlásili k úkolům občanským, aby své mínění o době a jejích problémech vyjádřili velmi konkrétním přiložením ruky k práci, zvedají se opět hlasy rádců pošetilých či zlovolných, které by chtěly vrátit spisovatele do jejich osamění, do vzduchoprázdna nedotčeného velikou problematikou politickou a sociální, do závětrí se zazděnými okny, odkud prý by měla vycházet díla takzvaně nadčasová, to jest vpravdě jalová, papírově krasodušská a nikomu nepotřebná.

Ale čeští spisovatelé si už sami dovedou vyřešit otázku, nakolik je tvůrčímu umělci užitečné a potřebné účastnit se v občanské souřadnosti života veřejného, a jak a proti komu má střežit svou tvůrčí samotou.

O jednom ovšem není pochyby: tento rok kromě několika lyrických sbírek, spontánně reagujících na novou skutečnost, a kromě slavné knihy Fučíkovy, jež se svou výjimečností vymyká zařazení, nepřinesla česká literární produkce závažných děl beletristických. Tato okolnost, sama o sobě ne divná, uvážíme-li, kolik literárních děl, psaných za okupace do zásuvky a určených k vydání v novém státě, bylo překonáno novou pokvětnovou českou skutečností natolik, že ochablo ve významu či docela ztratilo důvod k životu, a uvážíme-li dál, že spisovatelé, hodní toho jména, si uvědomují novou, prohloubenou závažnost každého svého literárního činu a nejsou ochotni vydávat díla nehotová či překotně napsaná, nuže, tato okolnost zas dala příležitost lidem ne zrovna dobré vůle, aby se pořouchle radovali, že nové uspořádání našich národních věcí přineslo uměleckou stagnaci, jež prý je výrazem odporu umělců k pokusům vytvořit u nás kulturu nadiktovanou. Vyloučíme-li z tohoto podivného názoru všecku zlou vůli, nepřestaneme se divit aspoň tomu hlubokému nepochopení, necitlivosti a krátkozrakosti, kterou takoví lidé projevují nad přítomným stavem české literatury. Jen člověk zcela oddělený od všeho myšlenkového proudění dneška a strašně vzdálený magnetickému poli české literatury, jehož silokřivky se právě nyní nově formují, člověk cizinec mezi českými slovesnými umělci může pronést názor tak hluboce nepravdivý. Nikdy nebylo v českém písemnictví cítit tak intenzivně jako dnes, že stojíme v adventu nového velkého údobí, že čeští umělci překračují svou řeku Jordán na cestě do nového duchovního území, zanechávající na starém břehu slabé, nedověrné a neschopné. Procházíme údobím přerodu hlubokého a plodného, sami nově formováni a zúrodnováni převratnými skutečnostmi kolem nás. Náš národní osud mezi dvěma válkami, a zejména v druhé z nich, důsledky květnového povstání, jež dalo signál k veliké společenské přestavbě našeho národa a státu, nástup pracující třídy ke kormidelním místům státu a tím i k novým úkolům výstavby, grandiózní zápas mezi fašismem a silami pokroku, jenž ještě dnes neustal na světovém jevišti, vypětí, s kterým dáváme svému státu tvář a strukturu státu opravdu národního, to všechno jsou momenty, které proměňovaly i proměňují a přerodují česká města i český venkov, českou mládež studující i pracující, každého českého člověka vůbec. Jak by jimi neměl být hněten a nově ztvárňován také český spisovatel, citlivý ke každému zachvění v národním organismu, tradičně a přece stále živě a úzce spjatý s politickým osudem své národní obce a zívavivý po svém podílu na vytváření tohoto osudu?

Co by mohlo v tomto čase víc lákat českého spisovatele než hluboké a pravdivé vyrovnání se s těmi základními otázkami obecné národní problematiky, co může zjitřovat silněji než touha, odhalovat v matečném louhu dneška zárodky příštích tvarů? A co je nadto, a co je nejslavnější v české literární tradici: být opět inspirátorem sil dobrých a tvořivých, buditelem nové mravnosti národní, odvážným předjímatelem a ukazovatelem cest k zitrkům, věrným vykladačem a ozřejmovatelem hlubokého společnostního přerodu, posilovatelem víry ve vítězství věcí spravedlivých, zdrojem nového optimismu, daného vírou v tvořivé síly pracujících vrstev národa, hlasatelem nového soudružského humanismu, jenž místo planých meditací o abstraktním pojmu člověk konkrétně bojuje o lepší příští živého člověka i lidské obce.

Hluboce věřím, že právě všechny tyto radostné perspektivy táhnou myslmi českých spisovatelů a že ve svém tvůrčím rozjímání nepostihují nic naléhavějšího než potřebu vyrovnat se s celou touto obecnou problematikou přesvědčivým uměleckým činem. Tento úkol nás čeká všechny bez rozdílu a jeho plněním dáme svému národu i dějinám odpověď na otázky, které nám kladou, na otázky po bytostném vztahu umělce k národu.

Je mi ovšem jasno, že tento úkol, ve své šířce a hloubce, ve své dějinné závažnosti tak nebývalý a nový, vyžaduje soustředěného zamyšlení o cestách a způsobech, jakými rozvinout své úsilí. Cesta české literatury k českému lidu, konkrétně teď, v roce čtyřicátém šestém, a v celé blízké i další budoucnosti, to je téma, na jehož ozřejnění a prozkoumání vypneme společně všechny síly!

Falešný zvuk slov „lidová literatura“, tolikrát zneužitých k nejpodlejšímu účelům, nám všem povědomě skřípe v uších. Rozsudme sami, kterými vlivy a okolnostmi bylo zaviňováno, že lid ve svém úhrnu byl vzdalován účasti na opravdových, vrcholných dílech literárních a že se k jeho podvedení a oklamání vylíhl ten banální, falešný, kýčovitý zmetek, neostyšně padělající obraz světa a člověka v něm, hloupě předstírající nepravdivé a povrchní vztahy člověka k člověku, potlačující hluboké společenské souvislosti jevů, kazící mrav i vkus, vyráběný ledabylými literárními nádeníky ve jménu nemravného podnikatelského zisku a za cíli ještě daleko černějšími. Ale prozkoumejme také, pro které své vlastnosti byl leckdy lidem přijímán, ať už ty příčiny tkví v čemkoliv. Vymapujme si při tom také území vlivu literárního škváru, představovaného u nás v čistě krystalické formě rodokapsy, a zakresleme i vrstevnice, jak široko a hluboko do lidových vrstev zasahuje literatura vážná a vpravdě umělecká. Souvisí to samozřejmě se vzdělanostní úrovní nejšířších lidových vrstev, a máme tedy dobrou naději, že naše lidově demokratické školství, jehož úkolem je

budovat nové zdroje vzdělání a široce je rozevírat všem bez rozdílu sociálních předpokladů, ba které musí klást pádný přízvuk právě na vzdělání vrstev lidových, přivede lid vstříc literatuře a samo o svůj díl zkrátí vzdálenost, kterou máme překlenout. Také rozsáhlá síť lidových osvětových institucí, budovaná nyní na nových základech, dál naše lidové knihovnictví, v němž se vedle typu obecních knihoven objevuje dík odborovému hnutí nový, moderní typ knihoven závodních a továrních, a v neposlední řadě i nová kolektivní nakladatelství, vedená nevýdělečnými cíli, která jsou schopna vyrobit v masových nákladech knihu literárně hodnotnou a přitom lacinou, a jejichž ediční programy mohou být zaměřeny k soustavnému vychovávání a vzdělávání lidového čtenáře, jsou důležitými činiteli v tomto procesu.

Přitom nám ovšem musí zůstat jasno, že rozhodný a konečný boj proti kýči a braku, byť při něm nacházíme tolik spolupracovníků mimo-literárních, musíme svést především my spisovatelé sami a že jeho konečné řešení můžeme najít jen tehdy, odpovíme-li si do všech důsledků na otázku nikoli jen o cestě lidu k literatuře, nýbrž především o cestě literatury k lidu. My musíme vykročit, a je už čas, abychom to odhodlaně učinili.

Přiznejme si hned na začátku, že mnoho českých spisovatelů přes upřímnou lásku, kterou se cítí spojeni s lidem, má právě o tomto lidu představu velmi mechanickou a abstraktní, velmi často navozovanou jen sekundárním, nepřímým dojmem z četby a studia. Nemůže být divu, přiznáme-li si objektivně, jak málo se vlastně s lidem stýkáme, jak neznáme z přímého názoru jeho životní prostředí, ovzduší jeho pracovišť, jak naše představa továrny, dolu, kamenolomu, dělnického bytu, dělnické schůze, a vůbec všech těch životních jednotlivin, z nichž se skládá životní ovzduší dělníka, ať průmyslového, ať zemědělského, je stylizovaná a neživotná. I při četbě děl jinak závažných a literárně hodnotných, pokud se obírala právě těmito prostředími, jsem měl často dojem, že autorovo poznání a nazírání je letmé a povrchní, že je to nazírání z letního bytu. A neznáme-li ani tyto věci základní, jak se můžeme odvážit postihovat dělníkovu psychologii, ať už jen čtenářskou, ať pro potřebu svých literárních prací? Jsme tu ve stejné slepé uličce, ať už chceme psát o lidu, nebo pro lid. Nuže, tu musí cesta literatury k lidu začít: musíme se proboujet k přímému poznání, musíme jít za dělníkem i zemědělcem na jeho pracoviště, do jeho přirozeného prostředí. Nebyla k tomu nikdy příležitost lepší než právě dnes: musíme jít do pracovních brigád, ať žňových, ať hornických, a posilovat pracujícího člověka při práci i při odpočinku. Co to znamená, chceme-li být důslední? Musíme přijít do dělnických kroužků, do závodních

rad, do továrních ubikací a jídelen, do domácností, musíme s pracujícím člověkem mluvit ne povýšeným a striktním způsobem vyšetřujícího specialisty, ale prostou, srdečnou sdělností od člověka k člověku, musíme v pracujících lidech vzbudit důvěru, že jsme rovněž člověkem pracujícím, že máme společné problémy a společné názory, že nejsme papíroví intelektuálové, ale živí lidé, obírající se věcmi kolem sebe s touž konkrétností, jako to dělá člověk pracující. Jen tímto sblížením si budeme moci odpovědět na základní otázku, jak psát o pracujícím člověku a jak psát pro pracujícího člověka. A jak okamžitě zhodnotit tato svá pozorování?

Musíme obrátit svou pozornost k těm literárním útvarům, které čeští spisovatelé opomíjejí s důsledností naprosto nepochopitelnou: ke kurzívě, k novinové povídce, k fejetonu a beletrizované reportáži. Vidíme, jak jsou dnešní noviny chudy na tyto útvary slavné nerudovské tradice. A přece právě takový dobře promyšlený, při vší prostotě formálně dokonalý fejeton, do kterého uložíme své čerstvé, nepovrchní, ostře pozorované i formulované dojmy, může nám v masových nákladech denních časopisů otevřít cestu k lidovému čtenáři. Není pro nás dnes lepší literární laboratoře, než jsou stránky denního tisku, kde desítky, ba stovky tisíc čtenářů čtou vaše práce a obyčejně velmi živě na ně reagují, ať kladně, ať záporně. Naučíme-li se okamžitě hodnotit svůj materiál tímto způsobem, naučíme-li se na malých literárních útvarech psát prostě, věcně, a přece s tou naléhavou sugestivností, kterou má mít literární dílo, navážeme rozsáhlý styk s obrovskou obcí lidových čtenářů, položíme základy k přátelskému vztahu a důvěře mezi nimi a námi. A nastřádáme si tím přímé zkušenosti k velikým dílům, jež na nás čekají. Nevěřím, že lze velká literární díla konstruovat z ničeho za psacím strojem. A nevěřím, že si lze vymýšlet tematiku i problematiku ze vzduchu, že je možná takováhle nekonkrétní, od života izolovaná, živými skutečnostmi kolem umělce neinspirovaná tvorba. Setrváme-li při té dnes tak běžné pracovní metodě, že budeme psát bez přímého názoru a jen z povrchního, ničím nepodloženého vmýšlení, budeme dál trpět jednou z chronických chorob české literatury, papírovostí chrastivou a každému průhlednou.

Přitom je třeba důrazně říci, že už od těchto malých literárních tvarů, samotnými autory leckdys podceňovaných, chceme věrojatnost, pravdivost, nestírající odstíny a nezplošťující, citlivost postřehu i výrazu, formální jemnost a dokonalost, prostě všechny ty atributy, kterými se má vyznačovat takzvaná literatura velká. Nemělo by to smysl, a lid sám se svou pronikavou pozorovací inteligencí a smyslem pro pravdu by se nám vysmál, kdybychom vyráběli příběhy plytké a laciné, kdybychom pro tendenci povrchní a nepřesvědčivou kazili krásu skutečnosti a mrzčili mno-

hotvárnost života. Zmůžeme-li zdárně tento první úkol, seznámíme-li se opravdu se současnou českou realitou, zdůvěrníme-li a prohloubíme-li své poznání českého člověka, staneme-li se ve své zemi a ve svém národě ne skupinkou nechápajících a neznajících intelektuálů, nýbrž důvěrnými přáteli a chápavými druhy pracujícího člověka, zbavíme-li se povrchního psychologického, sociologického i jiného diletantství, staneme se hodni i schopni těch velkých úkolů, které na současnou českou literaturu čekají.

Veliká a slavná tematika naší současnosti leží před námi. Vysledujeme ne na ideologických schématech, ale na konkrétních, živých a dramatických lidských osudech ty myšlenkové proudy, jež v našem století usilovaly a usilují o to, aby idejím pokroku daly pevný a konkrétní obsah, i ty proudy, jež se slévaly v temné řečiště fašismu a zpátečnictví, jděme si pro svého českého hrdinu, solidaritou revolučních bojovníků za svobodu spjatého s hrdiny celého světa, do madridských zákopů na řece Manzanares, jděme si pro děj svých příštích prací do dnů našeho národního osudu předmnichovského a pomnichovského, hledejme nového českého hrdinu u Sokolova i v pankrácké sekyrárně, u ilegální vysilačky či u soustruhu, jež přes všecku slídivost a vyhrůžky gestapa vyrábí zmetky, hledejme jej mezi sabotážníky anonymními a obětavými, mezi ženami, přinášejícími k pankrácké věznici své chudé balíčky, mezi chalupníky, za cenu života prokazujícími službu lidskosti uprchlému zajatci, mezi celým tím v jednotlivcích anonymním českým kolektivem, jak zápasil všemi prostředky s nacistickou mocností temna, hledejme jej i mezi dětmi, jejichž široké bezelstné oči jsou poznamenány hrůzou z těchto let, hledejme jej v celé té mnohotvárnosti osudů a hrdinů jednotlivých, spínajících ve svém úhrnu děje společného osudu národního.

Jak závažnou, hrdinskou a otřesnou tematiku najdeme v těch šesti letech! A jak bude blízká všemu lidu, dokážeme-li ji ztvárnit po pravdě a životně, dokážeme-li ji naplnit tou velikou optimistickou vírou v konečné vítězství sil životního kladu a pokroku nad silami zmaru, která sálala i z prahu šibenic a stinadel. Mysleme na prosté hrdiny květnového povstání, na bezbranné útočníky proti zbraním, na dívky, střílející proti tankům, na ženy, holýma rukama vytrhávající dlažební kamení pro barikády, na noci zoufalství a nových nadějí, na děcka ve sklepech, na mrtvé i živé, jak je sepjala v jeden kruh žíznivá touha po svobodě.

A myslíte napjatě a usilovně zejména na tu tematiku, kterou život rozvíjí den ze dne kolem nás. Na to, jak národní revoluce, spjatá s velkými ideami sociálními, společným úsilím celého národa naplňuje převratné reformy společenské. Tu je zejména třeba, abychom s vypětím všech sil, smysly nesmírně zbystrěnými, otevřeným srdcem i mozkiem, všemi čivami

těla vnímali jak heroický obrys těchto dění, tak všechny mnohotvárné lidské momenty, které je způsobují i provázejí, abychom zachytili přerod českého člověka i české společnosti ve všech těch nuancích, jak je může postihovat pronikavost zraku básníkovy, abychom z té mohutné dramatiky dneška uměli vydat počet a svědectví svrchovaně pravdivé a hluboce chápající.

Právě v tom je prubířský kámen naší věrnosti k lidu i úzké souvislosti s ním, nakolik budeme umět postihnout tuto velkou představu národního organismu a nakolik budeme umět činně spolupůsobit při novém formování národní duše. Nakolik budeme umět postavit svému lidu před oči a vstúpit do srdcí ty veliké mravní ideály, které zaručí našemu národu budoucnost významnou a šťastnou. Umění, které by nechtělo být národním a lidovým v tomto významu slova, ztratí smysl své existence.

Jak groteskně působí při pomýšlení na tyto úkoly představa umělce nepolitického, který by se opatrnicky ve jménu jakési nadčasovosti a nadřaděnosti vyhýbal konkrétním problémům denního života, který by nechtěl být svému lidu každodenním druhem, rádcem a spolupracovníkem, nýbrž jakýmsi vzdáleným veleknězem abstraktní a málo srozumitelné magie! Právě v žízňivém přilnutí k přítomnosti a jejím obecným problémům, v těsném a nerozvrtném spojení s všedními, pracovními dny svého lidu, v neustálém podílení se o jeho starosti, touhy i ideje musíme vidět první smysl své umělecké činnosti a jedinou cestu k lidovosti ryzí a upřímné. A tato nová, uvědomělá a svobodná služebnost, kterou nabízíme svému lidu, nechť je odpovědí každému, kdokoli se bude v této zemi ptát na poslání české literatury.

(1946)

CESTA LITERATURY K LIDU

Bohumil Mathesius

Po vývodech předešlých dvou řečníků dovolte, abych se podíval na otázku pohledem – alespoň v první půli – analytickým a kritickým.

První otázka, kterou jsem si dal, když jsem přemýšlel o tématu, byla, zda je třeba vůbec mluvit o cestě literatury k lidu jazykem, kterým psal Erben, Němcová, Havlíček a Neruda? Byla zde cesta tenkrát a ztratila se,